

Terugblik op het SCP-symposium

Spiegel van de samenleving, nu en in de toekomst

Wat hebben hiphop, telefonische keuzemenu's, information design en participatietrajecten met elkaar te maken? Dat werd duidelijk tijdens het symposium 'Spiegel van de samenleving, nu en in de toekomst'. Op 14 maart 2024 sloot het Sociaal en Cultureel Planbureau in het Haagse Diligentia Theater haar jubileumjaar af. Met levendige discussies en optredens werden de bezoekers uitgenodigd om op een andere manier te kijken naar de vraag hoe de overheid burgers beter kan betrekken bij het maken van beleid.

De relatie tussen overheid en burger is een hot topic. Een substantiële groep mensen in de Nederlandse samenleving voelt zich niet gezien en gehoord, wat leidt tot wantrouwen, gepolariseerde opvattingen en onvrede. Reden voor het Sociaal en Cultureel Planbureau, dat 50 jaar bestaat, om op zoek te gaan naar oplossingen. Hoe kunnen we de afstand tussen burgers en overheid verkleinen? Wat is er nodig om burgers daadwerkelijk vertrouwen en invloed te geven?

Dat er genoeg te verbeteren valt, maken artiesten Zoe de Jong en Sherr op wrang-geestige wijze duidelijk in de muzikale sketch waarmee zij het symposium openen.

Artiest Zoe de Jong en woordkunstenaar Sherr

In hun nummer tonen ze hoe een beller klem komt te zitten in een gemeentelijk keuzemenu. "Heeft u vragen over participatie? Kies 2." "Ik wil gewoon iemand spreken!" "Ik heb uw keuze niet begrepen. Kies 9 als u Engels wilt."

Later op de middag zal Zoe de Jong, die behalve zangeres en songwriter ook ambulante zorgverlener is, uitleggen dat het nummer uit haar dagelijks leven is gegrepen. "Voor mijn cliënten bel ik vaak met verschillende gemeenten. Het kost meestal veel moeite om bij het juiste loket te komen."

Burgers aan de ontwerptafel

Daarmee is het onderwerp van deze middag direct duidelijk neergezet. De burger moet de overheid beter kunnen vinden. En andersom: de overheid moet burgers beter bereiken én betrekken. Over dat laatste schreef Karen van Oudenhoven-van der Zee, directeur van het SCP, een essay dat vandaag wordt gepresenteerd: 'Burgers gelijkwaardig aan de ontwerptafel van beleid'.

Van Oudenhoven-van der Zee schetst eerst de situatie, zoals die uit verschillende rapporten van het SCP naar voren is gekomen. Burgers ervaren te weinig houvast en erkenning, waardoor ze het gevoel krijgen geen controle te hebben. De oplossing die Van Oudenhoven-van der Zee hiervoor aandraagt, is meerledig. Een heldere visie op de toekomst van Nederland (het 'Grote Verhaal' vanuit de politiek, dat vaak gemist wordt) kan mensen meer zekerheid en vertrouwen bieden.

Daarnaast zou de overheid een open blik moeten houden voor verschillende perspectieven. Ook als die ingaan tegen het gewenste beleid of tegen de resultaten van wetenschappelijk onderzoek, zoals in de coronaperiode regelmatig zichtbaar was. "Neem zorgen altijd serieus, sta open voor andere waarden, stel je eigen perspectief niet boven dat van een ander. Dat bevordert verbinding", zegt de SCP-directeur.

Directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau Karen van Oudenhoven-van der Zee

Bovendien kan de overheid burgers meer betrekken in het ontwerpproces van beleid. "Nodig mensen uit aan de ontwerptafel", bepleit Van Oudenhoven-van der Zee. "Burgers kunnen meer zijn dan alleen adviseur. Trek samen op in het bepalen van beleid. Het zorgt voor wederzijds begrip: burgers zien dan dat soms ingewikkelde keuzes nodig zijn, en ambtenaren beseffen nog beter welke concrete problemen en vragen er leven. Er zijn al veel initiatieven op dit gebied, daar kan nog meer gebruikgemaakt van worden." Het volledige essay is [hier](#) te vinden.

Tijd voor vragen uit de zaal. Hoe moet dat, vraagt iemand, met ambtenaren die het maken van beleid niet aan burgers willen overlaten, omdat zij vinden dat er kennis en kunde voor nodig is? Daar zal een cultuurverandering moeten plaatsvinden. Het begint met het stellen van de juiste vragen. "Een burger is geen beleidsmaker," zegt van Oudenhoven-van der Zee, "maar een burger weet wel als geen ander wat hem of haar dagelijks bezighoudt. De burger is de beste expert van zijn beleving, en ook dat is waardevolle, gelijkwaardige expertise."

Ook minder luide stemmen moeten gehoord worden

Dichteres en beleidsmedewerker Trijntje van de Wouw in gesprek met dagvoorzitter Eveline van Rijswijk

Trijntje van de Wouw speelt een dubbele rol in de relatie tussen burgers en overheid. Van de Wouw is dichteres, schrijver, socioloog en natuurlijk burger, maar sinds vier maanden ook beleidsmaker. Van de Wouw draagt een gedicht voor met de fraaie titel 'Jan en Ria schrijven een actieplan voor meer diversiteit in een gemeente.' Het gaat over beleid maken, over inclusie en je ergens thuis voelen. En over participatie: "Er is zoveel onbenut talent. Zoveel mensen die niet aan de juiste tafel zitten. Die niet serieus genomen worden."

“Ik zou willen dat minder luide stemmen meer gehoord worden”, draagt Van de Wouw voor. “Maar liever wil ik dat we ons afvragen waarom de rest zo ontzettend Oost-Indisch doof is. Soms gaat het namelijk om beter luisteren, in plaats van te vragen of de ander harder kan praten.”

Na het gedicht vraagt dagvoorzitter Van Rijswijk hoe de nieuwe baan als beleidsambtenaar Van de Wouw bevalt. “Het voelt een beetje als een gespleten persoonlijkheid”, zegt die. “Maar ik hou daar wel van. Ik wil dit werk doen omdat ik echt vind dat er meer naar burgers geluisterd moet worden. Je moet het samen doen, en niet jezelf erboven plaatsen.” Het is een uitspraak die dit symposium aardig samenvat.”

“Niets over ons zonder ons”

Rapper, schrijver, producer en voormalig onderwijzer Massih Hutak maakt zich al jaren sterk voor meer burgerparticipatie. Hij doet dat vooral in zijn eigen buurt, het stadsdeel Amsterdam-Noord. Vandaag geeft hij op het SCP-symposium een lesje hiphopgeschiedenis. En ja, dat heeft alles te maken met het onderwerp van de dag. Hutak legt namelijk haarfijn uit hoe hiphop kan helpen bij het nadenken over participatie. Hiphop heeft altijd een politieke lading, legt Hutak uit, al sinds het ontstaan – 50 jaar geleden – in de achtergestelde, verwaarloosde New-Yorkse wijk The Bronx. Mensen zonder toegang tot de culturele faciliteiten in de duurdere wijken van de stad maakten hun eigen feestje. Ze eisten hun recht van bestaan en spreken op.”

Schrijver, rapper en producer Massih Hutak

Met samples, dus gebruikmakend van bestaande muziek, ontstond een nieuwe muziekstijl. “Samplen kun je zien als lenen. Hiphop is de meest duurzame, circulaire kunstvorm die er is”, zegt Hutak. “Het kijkt altijd naar wat er al was. Wat bestaat al, en hoe kan ik dat hergebruiken en moderniseren voor een nieuwe toekomst, voor een nieuwe generatie?”

Zelf is hij bezig met het maken van een leerlijn voor het onderwijs, waarbinnen het hiphopverhaal een grote rol speelt. Ook is Hutak oprichter van de Amsterdamse bewonersorganisatie Verdedig Noord, die door middel van kunst en activisme strijdt voor een solidaire stad. Hutak laat zich daarbij leiden door principes uit de hiphop, zoals het motto 'nothing about us without us' (niets over ons zonder ons) en het creatieve model van de cypher (open muzikale sessies waarbij rappers met elkaar freestylen).

Hutak: "Bij een cypher is iedere vorm van expressie van harte welkom. Dat principe kan gebruikt worden om echte participatie te bevorderen. Dus geen schijnparticipatie, waarbij ambtenaren alleen een vinkje komen zetten terwijl het besluit al genomen is, maar een eerlijke sessie met inbreng van iedereen. Het gaat om kennisdeling. Je kunt geen inclusieve resultaten verwachten in exclusieve processen."

Hutaks gedachten over bewonersparticipatie in Amsterdam-Noord leidden tot een gezamenlijk opgesteld participatieprotocol. "Staat op onze website, mag iedereen lenen," zegt Hutak, met een knipoog naar het samplen uit de hiphop. Belangrijk onderdeel van het protocol is een gelijkwaardige informatiepositie: willen burgers kunnen meepraten, dan moeten ze net zo goed op de hoogte zijn als de beleidsmakers.

Dan is er nog de factor geld. Het aanvragen van budgetten voor participatieprojecten is te ingewikkeld, weet Hutak uit ervaring. Dat moet toegankelijker worden. Ook zou er een financiële vergoeding mogen staan tegenover het meedenken voor beleid. "Dan kun je ook meer verwachten. Als je burgers als deskundigen wilt zien, als je oplossingen van ze vraagt, dan moet je ze daarvoor belonen. Vergeet niet dat het soms gaat om mensen die hun boodschappen niet kunnen betalen. En die moeten dan hun problemen analyseren. Zulke mensen mag je echt wel op een voetstuk zetten."

Klein in een grote menigte

Folk artiest Scyler Eijgermans, student aan de Herman Brood Academie, treedt op met haar nummer 'Womanhood – Shwomanhood', dat gaat over het (niet) laten horen van je stem. "Don't talk back, sit down and take it well", zingt ze. Van Rijswijk vraagt haar na afloop hoe belangrijk het voor haar is zich uit te spreken.

"Dat is absoluut belangrijk", zegt Eijgermans. "Nog steeds wordt veel vrouwen aangeleerd om vooral maar hun mond te houden, daar gaat dit nummer over. Ik heb door mijn werk en mijn kunst geleerd daartegenin te gaan. Om me te laten horen, voor mezelf, maar ook zodat ik anderen kan helpen. Het scheelt natuurlijk dat ik een microfoon voor me heb staan, en dat ik een luide gitaar heb. Als burger voelde ik me vaak best klein in een grote menigte. Door op te treden ben ik sterker in mijn schoenen komen te staan. Dit is mijn manier om mijn stem te gebruiken."

Folk artiest Scyler Eijgermans

Taal is niet neutraal

Dan is het tijd voor een gesprek over ‘design and democracy’. Vier freelance designers, afgestudeerd in de master Information Design van de Design Academy Eindhoven, vertellen onder meer over een museumproject in Duitsland.

“Een information designer is iemand die complexe onderwerpen begrijpelijk probeert te maken”, legt Susanna Tomassini uit. “Daarbij kijken we kritisch naar zaken als data en de rol van media, met hulp van wetenschap en filosofie.” Burgerparticipatie en inclusiviteit speelt daarbij een grote rol, zegt Augustina Lavickaite. “Het gaat om vragen als: welke informatie is beschikbaar en voor wie? Welk verhaal wordt daarmee verteld?” Ook democratie is een ontwerp waarover is nagedacht. Dat betekent dat het ook kan worden aangepast.

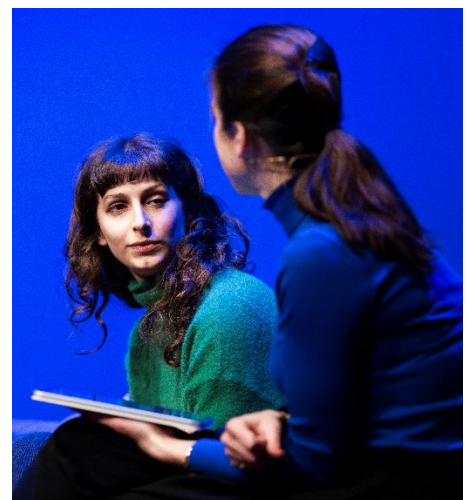

Information designers met v.l.n.r. Jennifer Carniel, Louisa Wolf, Augustina Lavickaite en Susanna Tomassini
Uiterst rechts: dagvoorzitter Eveline van Rijswijk

Louisa Wolf vertelt over het project ‘All In! Redesigning Democracy’, een tentoonstelling in twee musea in Duitsland. Daarbij werd nauw samengewerkt met burgers – juist ook degenen die normaal niet zo snel het museum zouden bezoeken. In twee weekenden werd democratisch overlegd over de inrichting van de tentoonstelling. Wolf: “Dat waren heel respectvolle gesprekken. We hadden best wat gespannen discussies verwacht, maar iedereen wilde graag naar elkaar luisteren. Het hielp daarbij dat het museum ook echt geïnteresseerd was in de mensen.”

Dat is nog niet zo vanzelfsprekend, vertellen de information designers. Sommige bewoners die werden uitgenodigd om mee te denken, geloofden eerst niet dat de uitnodigingsbrief echt was. Zo ongewoon was het voor hen om hun mening te geven. Aan de information designers de taak om deze burgers een stem te geven, zegt Jennifer Carniel: “Uiteindelijk moet je die stem vertalen naar iets concreets. Zodat het een symbool van kracht wordt.”

Dat kan in een museumzaal, maar ook op andere plekken in een democratie. Als de designers iets willen meegeven, is het de raad om nieuwsgierig te zijn naar anderen, en te letten op je eigen positie. “Communicatie is nooit neutraal. Als je echt toegankelijk wilt zijn, moet je nadenken over hoe je communiceert en welke taal je gebruikt.”

Susanna Tomassini en dagvoorzitter Eveline van Rijswijk

De overheid wordt uitgedaagd

Burgerparticipatie is flink in ontwikkeling, maar nog lang niet vanzelfsprekend, blijkt uit de afsluitende paneldiscussie. Zoë de Jong en Sherr – de jonge artiesten van de openingsact – zouden als burgers graag beter de weg kennen naar de overheid. Sherr, die jeugdwerker is én ervaringsdeskundige binnen de jeugdzorg, vertelt hoe belangrijk zij het vindt om haar ervaringen te delen. Maar, zegt ze: “Ik heb geen idee waar ik terecht kan als ik wil participeren.”

*Het panel met v.l.n.r. Sherr, Martien Kuitenbrouwer, Saskia Tempelman, Thijs Harmsen en Zoe de Jong.
Uiterst rechts: daqvoorzitter Eveline van Rijswijk*

Hoe zorg je ervoor dat burgers betrokken worden bij het maken van beleid? Eén van de mogelijkheden is het uitdaagrecht. Daarbij kunnen bewoners of maatschappelijke organisaties bepaalde overheidstaken overnemen, als ze denken dat ze het zelf beter kunnen doen. Thijs Harmsen, coördinator van het Kennisnetwerk Participatie en Uitdaagrecht, is er enthousiast over.

Stel, een gemeente wil een park ontwikkelen,” legt Harmsen uit. “En een bewonersinitiatief zegt: laat ons het ontwerp maken, want wij denken dat we het beter, slimmer, goedkoper of met meer maatschappelijk draagvlak kunnen doen. Dan biedt het uitdaagrecht de kans om zo’n initiatief de middelen en de mogelijkheden te geven.” Wel is het belangrijk om duidelijke spelregels te gebruiken, zegt Harmsen. “Als mensen ergens veel energie in stoppen en het levert niks op, dan haken ze af.”

Over afhakers en frustraties kan Martien Kuitenbrouwer meepraten. Als medeoprichter van Public Mediation bemiddelt ze bij conflicten tussen overheid en burgers. “Een conflict is ook een kans,” stelt ze optimistisch. “Als je een goed conflict hebt, dan zie je democratie in werking.” Vaak gaat het om mensen die niet gehoord worden. Kuitenbrouwer: “En soms moeten andere grote zorgen eerst opgelost worden. Als jij in een schimmelwoning woont, dan wil je dat daar iets aan gebeurt. Dan heeft het geen zin om een heel participatietraject op te tuigen, want dan heb je wel andere zorgen aan je hoofd.”

Energie uit de samenleving

“Participeren kan ook andersom,” vult Saskia Tempelman aan. Ze is manager van het interbestuurlijk Ondersteuningsnetwerk Maatschappelijke Onrust, dat overheidsinstanties helpt omgaan met onrust en ongenoegen. “Beleidsmakers moeten ook participeren in de maatschappij”, zegt ze. Tegelijk vindt Tempelman het logisch dat veel bestuurders daar huiverig voor zijn: “Het is schokkend hoeveel bestuurders geïntimideerd worden. Ze krijgen soms echt bakken intimidatie over zich heen, en ze zijn er niet voor opgeleid om daarmee om te gaan.”

Participatie is een balanceerkunst, blijkt uit de paneldiscussie. Er is een dunne lijn tussen meepraten, je recht halen en doorslaan in emoties. Een belangrijk doel van participatie is dan ook wederzijds begrip. Tempelman: “Burgers kunnen ook leren dat een bestuurder soms helemaal klem zit, bijvoorbeeld vanwege EU-beleid dat opgevolgd moet worden. Soms kan er gewoon niks.”

“Als mensen snappen waarom iets niet kan, haal je de angel uit een conflict”, beaamt Kuitenbrouwer. “Maar het kost tijd en moeite. Het is echt een kwestie van samen doen.” Als dat lukt, valt er veel te winnen, zo leert deze middag. Harmsen: “Er zit zoveel energie in de samenleving! Die kunnen we nog veel beter benutten.”

Tekst: Pauline Kleijer

Foto's: Freek van den Bergh

Het panel met v.l.n.r. Sherr, Martien Kuitenbrouwer, Saskia Tempelman, Thijs Harmsen en Zoe de Jong.

Uiterst rechts: dagvoorzitter Eveline van Rijswijk